

ка за развод брака. Генерални узрок за развод брака како је формулисан у чл. 56 толико је широк да обухвата скоро све случајеве у којима је дошло до одвојеног живота брачних другова, те дозвољава сваком брачном другу да због поремећености брачних односа тражи развод брака. Искључени су само они изузетни случајеви у којима је до одвојеног живота дошло искључиво кривicom једног брачног друга. То ће обично бити случајеви у којима један брачни друг отера другог од куће, или га злоставља и угрожава његово здравље и телесни интегритет и тако га натера да га напусти и живи одвојено. Зашто би у тим случајевима било дозвољено брачном другу који је виновник одвојеног живота, да после извесног времена тражи развод брака? То би значило дати му законом још једно средство притиска на свог брачног друга. А како је то обично муж, то би значило дати му могућност репутације у новом облику. И тако би се дошло до чудног резултата да се помоћу разлога слободe и правичности васкрсне прастара уставна репутација, која је била привилегија мужева у патријархалним друштвима.

6. — Може се замислити да ово питање добије и друго решење и да се сама чињеница да су брачни другови живели одвојено извесно време прогласи за самосталан узрок за развод брака, на основу кога би сваки брачни друг могао тражити да се брак разведе. Али ни у том случају брак не би престајао самом том чињеницом, већ судском пресудом, као и у другим случајевима развода. И у овом случају, исто као и у другим случајевима развода, необезбеђени брачни друг који је неспособан за рад или је незапослен, а који није крив за развод брака имао би право да захтева издржавања од другог брачног друга. Нема разлога да се у овом случају одступи од општег правила и да се овај случај не третира као „нормалан“, — као што то чини наведена пресуда Врховног суда НР Србије.

Др. Михаило Константиновић

О НЕМАТЕРИЈАЛНОЈ ШТЕТИ

Теорија и судска пракса нису колебљиве у решавању питања која се односе на имовинску штету. Закон штити имовину правних и приватних лица, те ако било ко својим штетним радњама умањи имовину других лица или спречи њено повећање, тада закон чини одговорним штетника да под одређеним условима накнади штету оштећеном лицу и то било непосредним путем, постављањем ствари у пређашње стање, било посредним путем, давањем одговарајуће новчане накнаде. Међутим, штетним радњама не мора се нанети штета само на имовини појединих лица, већ се може повредити и неимовинска добра човека као што су: живот, телесни интегритет, здравље, умне и физичке способности, част, име, пословни кредит, стид, полни интегритет, слобода, лични и породични мир и

остала лична добра човека. Код ових оштећења није у питању материјална штета већ нематеријална односно морална штета која није видљива нити се тако лако може изразити у новцу. Баш зато, како у правној теорији тако и у судској пракси, било је спорно питање да ли нематеријалној штети треба признати место у правном систему и да ли она треба да ужива судску заштиту.

Нас посебно интересује како се питање нематеријалне штете третира данас у нашој судској пракси. Но ипак је потребно, бар у најкраћим цртама да се осврнемо на то како је то питање постављено у правној теорији, како је било регулисано у ранијим прописима и како је било третирано у ранијој судској пракси. Нематеријална штета призната је у главном у многим модерним законима, али не свуда у једнакој мери и облику. На пример, по немачком и аустријском праву репарација у новцу за нематеријалну штету даје се само у оним случајевима који су одређени самим законом и то ако је реч о убиству човека, телесној повреди, нарушењу здравља, полног интегритета, слободе, части, повреде заштитних жигова, ауторског права, повреде патента и слично. У другим законодавствима, новчана накнада за неимовинску штету даје се шире, па поред наведених обухвата и повреде политичких права, друштвеног и пословног угледа, брачног мира, религиозних осећања и слично. Тако је регулисано питање неимовинске штете новчаном накнадом у француском и енглеском праву. За разлику од наведених законодавстава совјетско грађанско право не признаје неимовинску штету нити истој даје судску заштиту било у ком случају.

По старом Српском грађанском законнику, чија правна правила можемо и данас да примењујемо сагласно чл. 4 Закона о неважности правних прописа, о накнади штете као општој норми говорило се у § 800. Овај пропис гласио је: „Ко другоме штету какву учини, било то на имању туђем или правима и личностима, онај мора ту (штету) накнадити“. Из овога излази да је сам закон предвиђао и нематеријалну штету, јер говори не само о штети на имању туђем, већ и о штети нанетој на правима и личностима. Поред овог основног прописа имамо и друге прописе који су се односили на неимовинску штету ако се посматра предмет оштећења. Тако § 65 гласи: „У случају одустајка (од веридбе) невина страна добија трошкове поради брака учињене и накнаду за претрпљени уштрб“. Прописом § 82 у случају раскида веридбе невина страна добија потпуну накнаду за учињене трошкове и „срамоту нанесену“. Одредбом § 820 предвиђено је да онај ко другог осакати или му нанесе телесну повреду плаћа не само трошкове лечења и изгубљену зараду већ и „за претрпљене болове, ако се захтева, сразмерну наплату чини“. Прописом § 822: „Штета се мора и она накнадити, која би са повредом слободе чије или части и поштења или имања туђег преузрокована била“.

Поред ових цитираних прописа Српског грађанског законика који су по моме мишљењу јасно и опредељено, за оно време, предвиђали и нематеријалну штету и њену накнаду у новцу, и други

прописи посебних закона предвиђали су нематеријалну штету као што су на пример: Закон о заштити ауторског права, Закон о штампи, Закон о сузбијању нелојалне конкуренције.

Но упркос ових прописа предратна судска пракса била је колебљива у досуђивању новчане накнаде за нематеријалну штету.

Судска пракса на ужој територији Србије односно на оној територији где се примењивао стари Српски грађански законик имала је тенденцију да накнаду штете у новцу не досуђује за нематеријалну штету. У том смислу је донета и начелна одлука опште седнице Касационог суда у вези са неједнаком праксом примене §§ 800 и 820 Српског грађанског законика. У тој одлуци стоји између осталог и то да § 822 истина говори и о штети која би била причињена повредом чије слободе, части или поштења, али Касациони суд сматра да и та штета мора бити материјална штета, тј. да је оштећено лице повредом слободе или части претрпело штету на својој имовини. Као закључак општа седница Касационог суда одређује да се у смислу § 820 „не може досуђивати накнада штете за претрпљени страх, ако он не би имао рђавих тј. штетних физичких или физиолошких последица код оштећеног, које би проузроковале трошак за лечење или губитак способности за привређивање или најзад физичке болове”.

Поред ове начелне одлуке опште седнице и пракса судова кретала се у то време у том правцу. Тако у погледу § 822 постоји одлука из 1876 где се за накнаду штете оклеветаног лица тражи и то да је утврђена и материјална штета у изгубљеном кредиту.

Између два рата пракса Касационог суда заузела је супротан став у погледу новчане накнаде за нематеријалну штету. Из одлуке III одељења Касационог суда од 29 априла 1931 видимо следеће разлоге: „Погрешно суд налази да по § 822 Грађанског законика нема места за накнаду моралне штете већ само материјалне, јер се баш из текста самог § 822 види да се мора накнадити и она штета који би била нанета злонамерно чијој части и поштовању, а не само она, која је проузрокована и повредом туђег имања и имовинских интереса”. Код једне друге одлуке из 1931 у примени § 822 разлози, између осталог, гласе: „Код накнаде за оклеветану част оштећени не мора доказивати и величину стварне, материјалне штете”. Код § 820 заузето је становиште да се може дати новчана накнада за претрпљене болове, али да је то право на накнаду лично право и као такво не прелази на наследнике. Код § 821 судови су заузели становиште да право на новчану накнаду од убице имају она лица која имају право на издржавање по закону, па то право имају и родитељи. Код § 65 судови су заузели становиште да одустанак од брачног испита, ако је безразложан, повлачи одговорност за накнаду моралног уштрба.

После ослобођења код Врховног суда НР Србије постојала је чврста и јединствена судска пракса која уопште није признавала новчану накнаду за неимовинску штету. Такво стање постојало је све до 1951, када се појавио нацрт закона о накнади штете. По

овом нацрту и то одредбом чл. 3 предвиђена је јасно и одређено не само имовинска штета већ је посебно наглашено да штета може бити и неимовинска, морална штета. Сем тога, даљим одредбама предвиђена је новчана накнада у случајевима повреде права личности: части, угледа, стида, личног и породичног мира и других личних добара. Поред тога, предвиђена је новчана накнада за неимовинску штету и то у виду правичне новчане накнаде, независно од имовинске штете у случају ако је женско лице лукавством наведено на ванбрачну обљубу, као и у случајевима ако је према женским лицима извршено кривично дело против достојанства личности и морала, као што је силовање и слично. Исто тако непорочно малолетно женско лице, над којим је извршена обљуба или блудна радња, има право на накнаду неимовинске штете. За претрпљене физичке болове, као и за страх, бригу, тугу, жалост и друге душевне болове може суд, по нацрту, према околностима случаја, досудити правичну новчану накнаду независно од накнаде имовинске штете као и у отсуству сваке имовинске штете. Тако у случају смрти неког лица суд може, по нацрту, досудити члановима његове уже породице, независно од имовинске штете, као и у отсуству имовинске штете, правичну новчану накнаду за њихове душевне болове. Према нацрту, право на накнаду неимовинске штете не може се другоме уступити, изузев ако је уговором признато или је о праву на накнаду поведен спор.

Пошто је објављен поменути нацрт закона о накнади штете, пракса Врховног суда НР Србије из основа се мења, па се новчана накнада за нематеријалну штету досуђује, и то не само у оним случајевима који су били предвиђени правним правилима Српског грађанског законика, већ и у свим другим случајевима предвиђеним у самом нацрту закона о накнади штете, тако да се сам нацрт примењивао као да је већ постао позитиван закон. Пред судове су углавном долазили случајеви новчане накнаде за претрпљене физичке и душевне болове при телесним повредама, новчана накнада коју су деца, родитељи или супруга тражили за претрпљени бол за изгубљеним чланом уже породице. Ређе је било случајева када се тражила новчана накнада од стране силоване девојке, а било је случајева када је вереник под разним изговорима избегао венчање, мада је ванбрачно живео са вереницом и исту, нарочито у селу, компромитовао, тако да је вереница тражила новчану накнаду зато што је осрамоћена и што су јој смањени изгледи за удају.

За разлику од ранијих година сада је пракса Врховног суда НР Србије по питању новчане накнаде за нематеријалну штету колебаљива, јер у последње време има судских одлука које указују на то да се накнада у случајевима нематеријалне штете уопште не признаје. Наводимо само три одлуке које су за овај случај карактеристичне.

У првом случају реч је о тужбеном захтеву малолетне девојке која је тражила накнаду нематеријалне штете за изгубљену де-

војачку част. Окружни суд је својом пресудом од 23 марта 1956 тужиљи на име накнаде неимовинске штете досудио новчану накнаду од 90.000 динара. По жалби туженика Врховни суд НР Србије својом пресудом Гж 2201/56 од 26 октобра 1956 преиначио је пресуду окружног суда и одбио тужбени захтев са следећих разлога: „Накнада штете за девојачку част у новчаном износу може се поставити само онда када је услед одузимања девојачке части оштећена заиста претрпела материјалну штету на својој личности или имовини, јер девојачка част сама за себе не претставља имовинско добро, чијом се повредом у сваком случају наноси штета која би се могла отклонити досуђивањем имовинске накнаде. Како стварно причињена штета од стране тужиље није ничим доказана нити означена, то нема услова да јој се досуди ма каква накнада штете у новчаном износу за изгубљену девојачку част.“

У другом случају отац је поставио тужбени захтев и тражио накнаду штете у новчаном износу због душевног бола за изгубљеним сином. Окружни суд је такав захтев одбио. Врховни суд НР Србије пресудом својом Гж. 1907/56 од 22 октобра 1956 одбио је жалбу тужиоца и пресуду Окружног суда потврдио са следећих разлога: „По правним правилима грађанског права за сваку накнаду штете потребно је стварно причињена штета, тј. да штета стварно постоји за оног ко тражи накнаду, као и да је та штета проузрокована кривицом друге стране. У конкретном случају тужилац нема право на накнаду штете за претрпљени бол са разлога што се овде ради о нематеријалној штети, односно природа психичког бола за изгубљеним сином таква је да се не може у новцу изразити, нити измерити ни проценити.“

У трећем случају тужиоцима као родитељима пресудом окружног суда досуђена је новчана накнада због претрпљеног бола за изгубљеним сином сума од 100.000 дин. У овом делу, по жалби тужене стране, Врховни суд НР Србије укинуо је пресуду, између осталог, и са следећих разлога: „Из побијане пресуде не види се да је извиђено и утврђено да ли је душевни бол нарушио здравље тужилаца и ако јесте онда у којој мери и да ли су последице трајне, јер би тужиоци имали право на накнаду те штете само ако је услед душевног бола њихово здравље трајно нарушено, па је потребно да се и то извиди и оцени.“

Пракса Врховног суда НР Хрватске после ослобођења под утицајем совјетског грађанског права није признавала новчану накнаду за нематеријалну штету, па ни накнаду штете за претрпљене болове (болнину). Међутим, од 1951 Врховни суд НР Хрватске изменио је дотадашњу праксу судова на свом подручју и стао на становиште да се може признати накнада и неимовинске штете. После тога пракса Врховног суда НР Хрватске сасвим је устаљена и није било случајева да се нематеријална штета не би признавала. У једној одлуци којом Врховни суд НР Хрватске побија правилност првостепене пресуде између осталих разлога наведено је и следеће: „Првостепени суд сматра да тужитељ нема право на нак-

наду за претрпљене болове јер се не ради о имовинској штети. Тачно је, додуше, да је у питању накнада неимовинске штете, али се према конкретним околностима мора признати и таква накнада. У конкретном случају у коме је тужитељу нанесена тешка телесна повреда услед кривичног дела, правилно је, да му се применом правних правила о накнади штете досуди примеран износ по основу болнине. Као критеријум за одмеравање висине оштете за претрпљени бол тужиоца треба узети у обзир како ступањ кривичне одговорности дела, за које тужена страна одговара, а при томе посебно уважити време трајања бола и њихов интензитет.“

Пракса Врховног суда НР Босне и Херцеговине такође признаје новчану накнаду за нематеријалну штету. Из објављених одлука види се да тај суд сматра да у случају телесне повреде и нарушења здравља и по ранијим правним правилима и по данас опште усвојеним схватањима, кривац односно штетник, поред накнаде трошкова око лечења и изгубљене зараде, као и накнаде за смањену радну способност услед повреде, ако је има, може бити осуђен и на извесну накнаду у новцу за претрпљене болове и страх. Пошто је страх, бол и нелагодност немогуће у новцу изразити то ће судови, руководећи се правичношћу, по својој слободној оцени одредити накнаду. За остале републичке судове немамо података каква је њихова пракса по спорном питању. Из објављених одлука види се да и Савезни врховни суд стоји на становишту да има места новчаној накнади за нематеријалну штету. Из једне одлуке види се да је окружни суд на територији АПВ тужилци досудио 80.000 динара на име накнаде штете, пошто је према њој као непорочној и малолетној тужени извршио кривично дело силовања. Врховни суд АП Војводине преиначио је пресуду окружног суда и тужени захтев одбио, истичући да је у конкретном случају реч о повреди достојанства личности, а достојанство личности заштићено је прописима Кривичног законика. Накнади штете има места само у оном случају када је повреда достојанства личности имала за последицу имовинску штету. Савезни врховни суд уважењем захтева за заштиту законитости Савезног јавног тужиоца својом пресудом Гз. 12/54 од 17 марта 1954 преиначио је пресуду Врховног суда АПВ и пресуду окружног суда потврдио и то са ових разлога: „Погрешно је становиште другостепеног суда да право на накнаду штете постоји само када је проузрокована штета у имовини оштећеног лица и да се не може тражити накнада због кривичног дела управљеног против достојанства личности, ако таквим делом није проузрокован губитак у имовини оштећеног лица. — Кад ко другом нанесе штету својим противправним чином — дужан је ту штету накнадити. Од овог правила се не изузима ни случај кад је штета проузрокована кривичним делом против достојанства личности. То, наиме, што је за такво дело предвиђена кривичноправна санкција не противречи правилу да оштећени може тражити накнаду њему причињене штете. Штета се надокнађује тако што се ствар враћа у пређашње стање, а где то, по природи

ствари или из других разлога, није могуће, накнада се врши тако што се даје одговарајућа имовинска вредност. Кад је јасно да силована млада жена заиста трпи штету не само што се тиче њеног угледа и осећања личног достојанства, него је осим тога доведена у тежи положај и изложена већим тешкоћама и неуспесима у обичним односима (тешкоће што се тиче удаје и запослења и сл.), онда је јасно да известан новчани износ може делимично олакшати њен положај и ублажити тешкоће у које је доведена кривичним делом, па се тако у поменутом облику може дати накнада штете. То није плаћање за увређено достојанство него је накнада стварно причињене штете која није штета у имовини, али се може бар делимично отклонити надскнадом у имовинском облику.“

У једној другој одлуци Савезног врховног суда наведено је следеће: „Исто тако погрешно је нашао окружни суд да само брачном другу припада право на накнаду нематеријалне штете у виду претрпљеног душевног бола због губитка супруга. Накнада за претрпљени душевни бол припада и сродницима првог степена у усходној и нисходној линији, тј. поред супруге и родитеља и деци, пошто је оправдана претпоставка да као тако блиски сродници трпе душевни бол услед губитка детета односно родитеља“.

Ако подвргнемо анализи разлоге цитираних одлука који не признају новчану накнаду за нематеријалну штету и притом узмемо у обзир и правну теорију по овом спорном питању, ми можемо као разлог против досуђивања новчане накнаде за нематеријалну штету навести у главном три аргумента о којима се може дискутовати:

(1) *Нематеријална штета није никаква штета већ једна правна фикција.* Повреда личности и личних добара по својој природи су такве да се оне не манифестују споља него унутра — субјективним трпљењем и осећањем.

(2) Због таквих својих својстава те повреде *не могу се репарирати*, ни путем натуралне накнаде, довођењем у пређашње стање, нити посредним путем, новчаном накнадом. Новчаном зато што се повреде личних добара ни квалитативно, ни квантитативно не могу измерити у новцу. Према томе, баш и када би се признала накнада у новцу, то уствари не би ни било стварно обештећење, већ један вид сатисфакције, односно релативног задовољења.

(3) Новчана накнада за нематеријалну штету крије у себи и класни карактер самог друштва и није спојива са социјалистичким правом и нашим поретком. У буржоаском друштву све је претворено у робу и подвргнуто закону понуде и тражње. Лична добра као што су: живот, телесни интегритет, здравље, част, име, достојанство и слично није роба, нити се може уопште мерити новцем. Наше социјалистичко друштво има довољно и других средстава да заштити лична права и личност нашег грађанина. Није му зато потребна и нематеријална штета и њена новчана накнада као правна фикција. Сем тога, новчана сатисфакција уствари крије у

себи и карактер приватне казне којој такође нема места у социјалистичком праву.

На изложене аргументе може се најкраће речено одговорити следећим аргументима:

(1) Нематеријална штета није правна фикција. Бол физички и психички због нанете повреде озлеђено и ожалошћено лице стварно осећа. Исто тако стварност је а не фикција, и бол брачног друга за изгубљеним другом, бол родитеља за изгубљеним дететом и бол деце за изгубљеним родитељима. Ако једна варалица или непоштен човек наведе једну непорочну девојку на селу да са њом потпуно општи обећавајући јој брак иако је унапред знао да брак неће склопити, та девојка у данашњим условима може бити стварно осрамоћена и толико компромитована, нарочито на селу, да су њене могућности за удају знатно смањене или онемогућене. Несумњиво је да је једна малолетна и непорочна девојка извршеним силовањем повређена у своме личном достојанству и угледу.

Разум и правичност налажу да се у свим тим случајевима ако су заиста настале повреде личности и личних права обавезе штетник да да правичну и одговарајућу новчану накнаду. Без икаквог је правног значаја да ли ће таква накнада имати карактер обештећења као код материјалне штете или сатисфакцију — задовољење за повређеног.

(2) Заиста се накнада код нематеријалне штете не може адекватно изразити у новчаном износу. Међутим, то није само случај код нематеријалне штете, већ се то одражава и код материјалне накнаде. Зар се може говорити код смањене радне способности у виду месечне ренте или паушалне накнаде за изгубљену руку једног уметника о адекватном материјалном обештећењу. У прилог горње тезе може се узети и случај да се код *pretium-a affectionis* коју једна изгубљена или оштећена ствар има за њеног власника такође не може говорити о адекватној накнади у новцу, па се ипак у грађанском праву поред прометне цене једне ствари признаје и њена посебна субјективна вредност — *pretium affectionis*. Према томе не греше они судови који висину новчане накнаде одређују по својој слободној оцени, имајући у виду све околности конкретног случаја, а за такав свој став имају основа и у правним правилима процесног грађанског права.

(3) Најзад сматрам да новчана накнада за нематеријалну штету није супротна ни нашем социјалистичком праву, баш зато што код нас нису све вредности претворене у робу. Наше друштво има за циљ да личност и лична права заштити више него што је то учињено у буржоаском друштву. А та заштита биће потпуна и ефикасна ако се штетник као недисциплинован члан друштва обавезе да и новчаном накнадом задовољи повређено лице.

Радомир Станковић